

σις τῶν Ήερῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δέον ἐπιπροσθέτως νὰ τονισθῇ: ἐάν ὁ μύθος τοῦ Ηραμηθέως διδάσκῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐν τῷ ἴστορίᾳ βαθύμαιας προσόδου, πῶς ἔξηγεται, διὰ τὸ Ησίοδος συνδυάζει τοῦτον ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸν ἀφτιγείται καὶ δὲν τὸν θεωρεῖ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν ἀνιωτέρῳ μνημονευθέντα λιθίον τὸν «γεννῖν», ὃ ὅποτος διδάσκει τὴν ἀντίστροφον ἀκριβῶς πρὸς τὴν πρόσδοτον ἔξελεῖν τῆς ἀντίρωπότητος: Ήδη ἔξηγεται τέλος, διὰ τὸ Ησίοδος ἐμφανίζει τὸν μύθον τοῦ Ηραμηθέως ἀρρήκτως συνυφασμένον πρὸς τὸν μύθον τῆς Ηλευθερίας, ὃ ὅποτος δὲν ἀποτελεῖ εἰς τοὺς φάσιν διάφορον τῆς αὐτῆς ὑπὸ τοῦ μύθου τὸν γεννῖν συμβολιζομένης ἰδέας τῆς καταπτώσεως (οὐγὶ δὲ τῆς προσόδου):

Καὶ ταῦτα διαφέρει τὸν μύθον τοῦ Ηραμηθέως. (1) Κριτικός μου δηλαδεὶς παραπέμπει καὶ εἰς τὸ χρυσὸν τῆς «Ἀντιγόνης». Ἀλλὰ καὶ ἐδὴ διαπράττει οὔτε τὸ αὐτό, ὡς ἀνιωτέρῳ, πανδαρενίδες σάρκισμα καὶ λέγει, διὰ τὸ Συμφοράλιγξ εἰς τὸ περὶ οὐδὲ λόγος γεροκόν «ἀγκιλάζει τήν ἀντίρωπήν σιάνγοισιν, γῆται κατὰ μικρὸν προπεγυμένη δαμάζει τήν ἄψυχον καὶ τὴν ζωὴν τούς φύτει...». Παρακαλεῖται ὁ κριτικός μου νὰ ἀναγνώσῃ ἐκ νέου τοὺς ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Ιδίου δριψημένους στίχους τοῦ χρυσοῦ καὶ νὰ μού ὑποδειχθῇ καὶ ὑπαντιγρίδην ἀπλῶς ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἰδέαν τῆς Ημιμυστικῆς περιπόδου. (1) ποιητής «ἀναγιέλπει» πράγματι ὑπέροχον εἰς τὸν ἀντίρωπον θύμον, μεγάλη δημοσίευση ὑπάρχει ἀπόστασις μεταξὺ τοιωτοῦ τινος θύμου καὶ σίασθήποτε τῆς στοιχειωθεστάτης ἔστω—περὶ ιστορικής προσόδου Ηερίας. (1) θύμος τοῦ Συμφοράλεον ἐπικυρώει ἀπλῶς ἔκεινο, τὸ ἕπος καὶ ἐγὸν ἐτόνισκε εἰς τὴν μελέτην μου, διὰ δηλαδὴν ὁ ἀρχαῖος «Ιλλην εἶγε συνεδηγήσιν τῆς δυνάμεως καὶ ἐλευθερίας του καὶ μένον πρὸ τοῦ Ηλευθερίου γεννήσαντο δέος.

(1)σον ἀφορεῖ τέλος τὸ ἐπιχειρηματικὸν κριτικοῦ μου, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἀρχαῖον ιστορικούς, εἰς τοῦτο ἔχω νὰ ἀπαντήσω κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: «Μάλιστα οἱ Ηγεμόνες καὶ Ημιμυστικοί εἴγον πράγματι συλλάβει τὴν ἔννοιαν τῆς προσόδου, δὲν Ήδη ἔξηγετο τοῦτο ἀπλῶς ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Ημιμυστικοῦ, καὶ τὸν τὸ ἔργον του πράκτοιται «ακτῆμα ἐξ ἀει μελλοντὸν γῆ γώνισμα ἐξ τὸ παραχρῆμα», ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀλλῆς συγκεκριμένης περὶ προσόδου διδασκαλίας. (1) ἀνιωτέρῳ φράσις τοῦ Ημιμυστικοῦ σημαίνει βεβαίως, διὰ οὗτος ἐθεώρει τὸ ἔργον του ἀνώτερον τοῦ ἔργου παντὸς προγενεστέρου ιστορικοῦ. Δὲν ὑπάρχει ἀλιφιβολία, διὰ φράσεις, ὡς τὴν ἀνιωτέρῳ, καὶ αντικρούσεις τῶν διδαγμάτων προγενεστέρων φιλοσόφων, ὡς αἱ ὑπὸ τοῦ Αριστοτελοῦς ἐπιχειρούμεναι, σημαίνουν στροφήν τινα εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ «Ιλληνος, στροφὴν συγκεκριμένως ἀπὸ τοῦ μύθου καὶ τῆς δημιουργικῆς θέας εἰς τὴν γηφαλιστηταντα. (1) Ο στροφὴ δηλαδεὶς αὐτὴ εἶναι ἀκόμη ὑπερτυπώδης. Ἀντικρούσιων π. χ. ὁ Αριστοτελῆς εἰς τὰ «Ιλολιτικά» τὸν Σωκράτη, τὸν Ηλάτωνα καὶ τοὺς τὴν «ἕιτα λόγητα τῆς οὐσίας» εἰσηγηθέντας τὴν εἰς τὰ «Μετὰ τὰ φυσικά» τοὺς πρὸ αὐτοῦ τὴν «ἀρχὴν τῶν δυτιῶν» καὶ τὸ «αἴτιον τοῦ κόσμου» ἀναζητήσαντας, ἐπράξε τούτο

κατὰ τρόπον γηφαλιώτερον μὲν ἐκείνου, καθ' ὃν ἐμφανίζει ὁ Πλάτων τὸν Σωκράτη ἀντικρούοντα τὸν «ἐξαπατήσαντα» αὐτὸν κατ' ἀρχὰς· Ἀναξαγόραν, διλγώτερον διμως γηφάλιον ἐκείνου, καθ' ὃν πολὺ ἀργότερον καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν πλέον τῆς αἰγυπτιακῆς, ρωμαϊκῆς καὶ Ἑλληνιστικῆς σκέψεως ἐπεχείρησε. νὰ ἀντικρούσῃ ὁ εἰρωνευόμενος τοὺς μύθους Λιόδωρος Σικελιώτης τοὺς πρὸ αὐτοῦ «τὰς αἰτίας» π. χ. «τῆς πληρώσεως» τοῦ Νείλου ἀναζητήσαντας, τὸν ἐκ τῶν ἐπτά σοφῶν Ηαλίη καὶ Αηιώκριτον τὸν Ἀβδηρίτην, τὸν Ἰφρόδον καὶ τοὺς ἐν Μέριφει φιλοσάφους, Οἰνοπίδην τὸν Χῖον καὶ Ἀγαθαρχίδην τὸν Κρίδιον.¹⁾ Εἰ δὲ γατ Salin τοιίζει ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἀριστοτέλη, ὅτι ἡτο «κατὰ τὴν παλαιὰν τῆς λέξεως ἔννοιαν ἀνὴρ θεωρητικός», οὐχὶ δὲ ἀνθρωπὸς «ἱστορικός». Προσθέτει δὲ ὁ Salin ἀμέσως μετὰ ταῦτα τὰ ἔξης: «Ιδοσα ἐν τῇ σημερινῇ ἔννοιᾳ τῆς λέξεως ἱστορικὴ παρατήρησις ἦτο εἰς αὐτὸν οὐχὶ ἀπλῶς ὡς πρόθεσις, ἀλλ᾽ ὡς δυνατότης τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ βλέμματος ξένη. Δὲν διάρκει δὲ γνώμη τόσον ἐσφαλμένη, δύσον ἐκείνη, καθ' ἥν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ σχετικὰ μέρη τῶν πολιτικῶν, τῶν μεταφυσικῶν, ἢ τοῦ περὶ ψυχῆς ἔργου τοῦ ἐπεχείρησε φιλολογικὴν ἐπισκόπησιν, κατὰ τὰς γεωτέρας περὶ αὐτῆς ἀντιλήψεις ἀκριβῆ καὶ κριτικὴν ἔγκυρον».²⁾ Ἡ περὶ ἡς ἀνωτέρω ὁ λόγος στροφὴ ἦτο λοιπὸν βαθμαῖα καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν Ἀριστοτέλη μόλις καὶ μετὰ βίας ὀρατή. Ἐὰν θελήσῃ τις δὲ νὰ πάρακολουθήσῃ τὴν βαθμαῖαν ταύτην στροφὴν ἀπὸ τῆς μέθης, τοῦ μύθου καὶ τῆς θέας πρὸς τὴν γηφαλιότητα, θὰ πιστοποιήσῃ, ὅτι ἡ στροφὴ αὕτη, ἡ δποτα σημαίνει βαθμαῖαν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ ἐπικοῦ καὶ μυθικοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, βαίνει κατ' ἀντίστροφον λόγον πρὸς τὴν ἀξίαν ἐκείνων, οἱ δποτοι ἐμφανίζονται ἐνσαρκοῦντες διαρκῶς περισσότερον ταύτην. «Οσον περισσότερον προβάλλει ἡ ἀρχὴ τῆς ἴστορίας εἰς τὴν συγείδησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων—καὶ ἥρξατο αὕτη προβάλλουσα εἰς τὴν συνείδησιν ἀγόρων, ὡς ὁ Ποσειδώνιος, ὁ Λίβιος καὶ Λιόδωρος ὁ Σικελιώτης—, τόσον περισσότερον ἀπομάκρυνόμεθα ἀπὸ τοὺς μεγάλους φορετοὺς τοῦ ἀληθισμοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀπὸ τὸν Ὁμηρον καὶ τὸν Ησιόδον, ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην,³⁾ οἱ δποτοι, κατὰ τὴν γνώμην ἀνδρός, ὡς ὁ Karl Julius Beloch, δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀποκρύψουν τὴν καταγωγὴν τῆς ἴστοριογραφικῆς

¹⁾ Πρβλ. Edgar Salin, *Platon und die griechische Utopie*, München und Leipzig 1921, σ. 16. κ. ἔ.

²⁾ Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁ Williamowitz θεωρεῖ ἥδη αὐτὸν τὸν Θουκυδίδην ὡς ἔγκαινιάσαντα κατεύθυνσιν ἀσυμβίβαστον πρὸς πᾶν τὸ πρωτιγιθὲν αὐτοῦ Ἑλληνικόν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ—καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦτο δικαιούμεθα, ἰραντάζομα, νὰ ἔξεγάγωμεν—πρὸς πᾶν τὸ γνησίως καὶ πρωταρχικῶς Ἑλληνικόν. Πρβλ. Williamowitz-Moelendorff, *Der Glaube der Hellenen*, II. Band, Berlin 1932, σ. 239.

ἀποστολῆς των ἀπὸ τῆς τοῦ ἐπικού ποιητοῦ,¹⁾ ἀπὸ τὸν Ηλλάτου τέλος καὶ τὸν Ἀγιστοτέλη, τοῦ πρώτου ἵστον τελευταίων τούτων ἐπιμείναντος, ὡς γνωστόν, ἴδιαιτέρως εἰς τὸν συμβιβασμὸν τοῦ μύθου καὶ τοῦ λόγου. Χαρακτηριστικὸν τῆς ρωμαϊκᾶς στρατῆς, ἢ ὅποια ἔτη, γιειώθη ἀπὸ τῶν αἰώνων τοῦ ἐπους μέχρι τῆς ἐλληνιστικῆς καὶ γρι-
στιανικῆς περιόδου, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Πολιθίος, ιστάμενος χρο-
νολογικῶς εἰς τὸ κρισιμότερον σημεῖον τῆς στρατῆς, μετέχει ἀκόμη
ἐν πολλοῖς τοῦ ἐπικού καὶ μυθικοῦ στοιχείου τῆς ἀλτηθούς ἐλληνικῆς
σκέψεως καὶ τοποθετεῖται δροῦσ— καὶ δὴ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον ἀκρ-
βῶς τοῦτο— ὑπὸ τοῦ Βελούχη²⁾ εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ θαυματίδον.

Τὰ ὄντα τέρατα δικιάς δὲν ἔγραψησαν διὰ νὰ γρησμένους ὡς ἀντί-
χρουσις τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ κριτικοῦ μου. Διὰ τῶν ἀγωτέρω, ἐπι-
φεληθεῖς τῆς παρούσης εὐχαιρίας, ζητῶ ἀπλῶς νὰ θεμέλιωστο ὅτι πε-
ρισσότερον τὸ ὑπ' ἄριστὸν ἐν τῇ καυτηριασθείσῃ μελέτῃ ὑποστηριχθέν. Ότι
ὅ αρχαῖος "Ελλήν υπήρξε τύπος κατ' ἔξογήν του μυθικός. Ήλε, ἀντίχρουσιν
τοῦ ἐπιχειρημάτων τοῦ κριτικοῦ μου, συγκεκριμένως δὲ τοῦ ἀναφερ-
μένου εἰς τοὺς ἀρχαίους ιστορικούς ἐπιγειρήματος, χρεῖται νὰ τονίω-
(καὶ παρακαλῶ νὰ μὲ διαφεύσῃ οὗτος ἐπὶ τῇ βάσει καιρένων)—, ὅτι
οὐδεὶς τῶν "Ελλήνων ιστορικῶν, οὐδὲ οἱ κατὰ τὴν ἐλληνιστικήν καὶ γρι-
στιανικήν ἐποχὴν ἀναδειχθέντες καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ιστορίας καταρώ-
τερον συλλαβόντες, διεπίστωσαν τὴν ὑπαρξίν προσθευτικῆς τινος εἰς τὴν
ιστορίαν γραιμῆς. "(Οἱοι αὐτοί, ἔξαιρέσαι τινας τοῦ Ηποκριθωνίου,³⁾ οὐδε-
μίλιαν ἐκαλλιέργησαν σχέσιν πρὸς διτούς δονομάζομεν σήμερον φιλοσοφίαν
τῆς ιστορίας. Οἱ μὲν "Ιλρίδοτος καὶ Ηοικυδίδης, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ
Ηεγελ, τοῦ μεγίστου τῶν περὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ιστορίας καὶ τὴν
ιστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἀσχοληθέντων ἀνδρῶν, ἤκολουθησαν τὸν τῆς
«πρωτογενοῦς» ιστοριογραφίας τρόπον, περιγράφοντες «τὰς πράξεις, τὰ
γεγονότα καὶ τὰς συνθήκας, τὰς διποίας εἰχον ἐνώπιον των, τοῦ πεντύ-
ματος τῶν διποίων οἱ ίδιοι μετείχον»,⁴⁾ οἱ ἀργότερον δὲ ἐμφανισθέντες,
ῶς Διόδωρος δ Σικελιώτης, ἐπεγείρησαν νὰ συγγράψουν γενικήν βε-
βαίως ιστορίαν, κατὰ τρόπον δικιάς ἐπίσης ἀνάλογον, ἐμφανίζοντες τὸ
ἔργον των ὡς ἀπλῆν συρραφήν τῶν ιστοριῶν, τὰς διποίας ἄλλοι ἀφιγγη-
ματικῶς συνέγραψαν.⁵⁾ Καὶ πράγματι: Ἐπως ὁ Λίθιος, ὁ Αππιανός
καὶ δ Ηλούνταρχος ἀντέγραψαν ἐν πολλοῖς καὶ διεσκεύασαν τὸν Πολι-
θίον, τινας δὲ καὶ ἄλλους τινάς, οὕτω καὶ ὁ Λιόδωρος (αὐτὸς μάλιστα

¹⁾ Προβλ. Karl Julius Baloch, Griechische Geschichte, Erster Band, Erste Abteilung, Strassburg 1912, σ. 38.

²⁾ Βλ. τὴν προηγουμένην παραπομπήν.

³⁾ Τὴν ἔξαιρεσιν ταύτην τονίζουν οἱ K. d. Schwartz καὶ C. F. M. Her-
roholz. Προβλ. σχετικῶς Herroholz, ἦνθ' ἀν. σ. 121.

⁴⁾ Προβλ. G. W. Friedrich Hegel, Vorlesungen über die Philo-
sophie der Geschichte, Leipzig (Reclam), σ. 33 κ. ἕ.

⁵⁾ Προβλ. Hegel, ἦνθ. ἀν., σελ. 37.

κατ' ἔξοχήν) ἔχρησιμοποίησε—καὶ δὴ ἐκ δευτέρας ἐν πολλοῖς χειρός,
ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Ἐφόρου π.χ. καὶ τοῦ Τιμαίου,¹⁾—τοὺς Ἡρόδοτον
καὶ Θουκυδίδην, Ξενόφωντα, Πολύβιον καὶ Ποσειδώνιον τὸν ἐκ Ρό-
δου Στωϊκόν. Ἐάν λοιπὸν σὶ αρχαιότεροι τῶν ἴστορικῶν ἀφηγήθησαν
ὅσα ἰδίως σχεδὸν ὅμιμασιν εἶδον καὶ δσα οἱ ἴδιοι ἔζησαν, διπῆρξαν δμως
μεγάλοι, διότι δὲν ἀφηγήθησαν ταῦτα ἔηρῶς, ἀλλὰ τὰ διέπλασαν ποιη-
τικῶς κατὰ τρόπον ἐπικάν καὶ τὸν "Ομηρον" εἰδουσ· διπενθυμίζοντα,²⁾
οἱ βοστερον ἀναδειχθέντες, οἱ δποτοι συγέγραψαν καθολικὰς ἴστοριας, δὲν
ὑριμήθησαν ἐξ ἔνταίας ἴστοριογραφικῆς καὶ κριτικῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ συνέρ-
ραψαν ἀπλῶς δσα οἱ ἄλλοι, οἱ αὐτόπται μάρτυρες τῶν γεγονότων, ἀφη-
γήθησαν. Οὐδαμοῦ σημειεύται οἱ διάθεσις καὶ η προσπάθεια κριτικῆς,
ἔτι δὲ γώτερον φιλοσοφικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ἴστοριας, συγκεκρι-
μένως δὲ τοῦ φαινομένου τῆς προσδευτικῆς ἐξελίξεώς της. Οὔτε ἔρευνα
ἴστορική, οὔτε κριτική τῆς ἴστοριας—τονίζει δὲ Williamowitz³⁾ —
ἴστορική ποτὲ διπό τῶν ἀρχαίων ἴστορικῶν. Ἡ Ἑλληνική ἴστοριογρα-
φία δὲν κατέρθισε, κατὰ τὸν μέγαν αὐτὸν γνώστην τῆς Ἑλλάδος, νὰ
προσχθῇ εἰς ἐπιστήμην.⁴⁾ Ἡ ἴστορική κριτική δὲν εἶναι δυνατὸν γὰ
ἀσκηθῆ παρὰ μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἴστοριαν τοῦ παρελθόντος.⁵⁾
Αλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν Θουκυδίδην—κατὰ τὸν Williamo-
witz—δὲν εὑρίσκονται εἰ μὴ ἵχνη ἀπλῶς τοιαύτης πρὸς τὸ παρελθόν
ἐστρατημένης προσοχῆς.⁶⁾ Καὶ αὐτὸς ἀκόμη δὲν κατώρθωσε γὰ παρατη-
ρήσῃ δρθῶς εἰ μὴ τὰ περὶ αὐτὸν πράγματα καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀνθρώ-
πους, δηλαδὴ τὴν ἐποχήν του.⁷⁾ Τὸ παρόν—καὶ δὴ τὸ παρόν οὐχὶ ὡς
πώς, δηλαδὴ τὴν ἐποχήν του.⁸⁾ Τὸ παρόν—καὶ δὴ τὸ παρόν οὐχὶ ὡς
«ἄγωνιστα ἐς τὸ παραχρῆμα», ἀλλ᾽ ὡς «κτῆμα
παροδικὸν τι, οὐχὶ ὡς «ἀγώνιστα ἐς τὸ παραχρῆμα».

¹⁾ Heschl. Beisch., vgl. d. u. o. 32.

²⁾ Πρόβλ. Βετούση, τέτοιο αν., σελ. 42.
³⁾ Πρόβλ. σχετικῶς καὶ Beloch, op. cit., σ. 30. Αὐτὸς οὗτος δὲ Εduard Meyer, ὁ οποῖος θέλει γὰρ ἀνεύρῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ίδιᾳ εἰς τὸν Θουκυδίδην, τὰς ἀρχὰς τῆς νεωτέρας ιστοριογραφικῆς μεθόδου, ἀναγκάζεται γὰρ διειλογήσι, ὅτι «τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀντικειμενικότητος» προσέδωκεν εἰς τὴν ἀποστολήν του αὐτὸς δὲ Θουκυδῆς διὰ τῶν μέσων τῆς «ἀποκειμενικῆς τέχνης». Πρόβλ. Eduard Meyer, Geschichte des Altertums, Erster Band, Erste Hälfte, Stuttgart und Berlin 1925, σ. 231.

¹⁰) Hoff. Wiliamowitz, Hellenische Geschichtsschreibung (sv «Реден und Vortrige», Bd. II., Berlin 1926) σ. 216 κ.ά.

⁴⁾ Hoßl. Williamowitz, svit' dv., s. 244.

⁵⁾ Hoßl, Wilamowitz, syð' ðv., σ. 223.

⁴⁾ Hoßla, Wilamowitz, ἐνθάδε, σ. 223.

¹¹) Hoßl, Williamowitz, 8v0° av., σ. 243.

*) Πέρα. Ο Εγκώδης πάτερ την πολιτική της στην απόσταση της από την πολιτική της Αγίας Σοφίας.
**) Λύτη είναι μάλιστα ή κυριωτέρα καὶ τὴν ὑπὸ ἐμοῦ ὑποστηρεῖ Χρέος αὐτῷ πολλούς
ἄποιην ἐπεικενθρωπίαν ἔννοια τῆς φράσεως τοῦ Θουκυδίδου, δἰ γὰρ ὁ κριτικὸς
μοι τὴν ἐχρησιμότερην μέρη της πολιτικῆς της Αγίας Σοφίας.

τοις ούτον, ώς άντικείμενον ἀπλῶς παρατηρήσας, ώς κατά τὸ ἐκτὸς γῆμῶν καὶ ἐκτὸς τοῦ παρόντος εὐρισκόμενον, ἵτο δύνωστον εἰς τὸν ἄρχαῖον "Ελλῆνα, δὸς τοῖς διεκήρυξε διὰ τοῦ στέλετος τοῦ Ηλίουτος,"¹⁾ διτὶ «γνῶσις» τοῦ «ποτέ τι γιγνομένου καὶ ἀπολλυμένου» δὲν ὑπάρχει, σύτε ἀξίζει κατ' ἀκολουθίαν γὰρ ὑπάρχει. 'ἴσαν συνέωνταί τοι τὰς ἀνωτέρω πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Βελού,²⁾ καθ' ἥν οἱ ἄρχαῖοι [στορικοὶ ὑπῆρχαν κυρίως λογοτέχναι, ἀπέβλεπον δὲ σύχι τοσον εἰς τὴν ἔξακριδωσιν τῆς Ιστορικῆς ἀληθείας, δοσον εἰς τὴν διασκέδασιν τοῦ ἀναγνώστου,]³⁾ δὲν πρέπει γὰρ ἀποκρύψιον πλήρως τὸ ὑπὸ τοῦ (Oswald Spengler τονίζοντον, διτὶ οἱ "Ελλῆνες διείποντο ὑπὸ πνεύματος μὴ Ιστορικοῦ."⁴⁾ Καὶ δικρίτης Rothacker, ἀξιάζων ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ τὸ πρόβλημα τῆς Ιστορικῆς συνειδήσεως, τονίζει ἐπίσης, διτὶ, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς "Ελλῆνας, οἱ Ιουδαῖοι ἀνέπτυξαν ἰδιαιτέρως τὴν τοιαύτην συνειδήσιν, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως δὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ συγχεκριμένως"⁵⁾ πρέπει καλλιεργουμένη αὕτη κατὰ τὸν αυτοκρατορικὸν ἀκαλοντούς τρόπον, δὸς τοῖς ὕδρυγησε διὰ τοῦ Ηλίου τὸν Λιγυοντίου καὶ δὲ⁶⁾ αὐτοῦ εἰς τὴν ὑπερτροφικὴν πλέον Ιστορικὴν συνειδήσιν τῆς ἐποχῆς μας.⁷⁾ Καὶ οὐ κριτική, διτὶ δὲ περισσότερον ἡ φιλοσοφικὴ ἀντιμετώπισις τῆς Ιστορίας, τὴν ὄποιαν προϋποθέτει πᾶσα περὶ πρόσδου ίδεα, έγεν-

¹⁾ Ηλίου τονίζει Πολιτεία, 527 β.

²⁾ Πρόβλ. Beloch, γνθ' ἀν., σ. 30.

³⁾ Πρόβλ. Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, I. Band, München 1921, σ. 12 κ. ἐ. Bl. πρὸ τῆς οχέσεως τοῦ "Ελλήνον πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς Ιστορίας: Edwart Schwaertz, Über das Verhältnis der Hellenen zu der Geschichte, ἐν «Langens. Bd. IX (1920-21), Heft 2, σ. 171 κ. ἐ. "Ο Schwaertz ἐπιτίθεται θεραπείας καὶ δὴ διηγέρτικα κατὰ τοῦ Spengler, τὰ ἐπιχειρήματά του δημος, τὰ ὑποτιμα, ἀναφρεγόμενα εἰς τὰς ὑπερβολὰς τοῦ Spengler, εἶναι δοθότατα, ματοχοῦν, διτυ γένεται μεταβάσεως πρὸς τὸν Spengler, καταλήγοντα εἰς τὸ νὰ απρέπειται -χορίς μάλιστα νὰ μνημονεύεται τὸ δνομα τούτου—καὶ κατὰ τοῦ Williamowitz. Διότι στρέφεται καὶ κατ' αὐτοῦ δὲ Schwaertz, διτυ ὑποτηρεῖται, διτυ οἱ "Ελλῆνες είχον ιδιαιτέρως ἐξειλιγμένην ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθόν Ιστορικὴν συνειδησιν. "Ἐκτίησες ἀποχρωμένην δὲ Schwaertz τὸ ὑπὸ τοῦ Spengler λαγόμενον, διτὶ ἀλλοι λέποι, συγχεκριμένης οἱ Αλγύπτιοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, εἰχαν ἐπιδοῦται περισσότερον τῶν "Ελλήνων καὶ μὲν ἀσυγκρίτως μεγικετίγεναν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἔξακριθσιν χρονολογιῶν καὶ Ιστορικῶν πηγῶν, περιέργειαν καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Williamowitz. Διότι καὶ δὲ Williamowitz την ὑπεροχὴν τῶν "Ἀγαπολετῶν" διεπομπά τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας. Πρόβλ. Williamowitz, γνθ' ἀν., σ. 216.

⁴⁾ Πρόβλ. καὶ Alfred Meissel, *Vom "Sinn" der sozialen Bewegungen*, ἐν «Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie», 5. Jahrg. (1925) Heft 1)2 σ. 18.

⁵⁾ Πρόβλ. Erich Rothacker, *Das historische Bewußtsein*, ἐν «Zeitschrift für Deutschkunde», 45. Jahrg. (1931), Heft 7)8, σ. 458 κ. ἐ.

νήθη ὡς προέὸν τῆς νεωτέρας ταύτης ἔξελίξεως τοῦ θεωρητικοῦ τῶν ἀνθρώπων συνειδότος. "Οσον ἀφορᾷ τὴν ἰδέαν εἰδικῶς τῆς προόδου, αὕτη ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη μετὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἐάν δὲ κριτικός μου ἐμελέτα τὰ πράγματα πρὶν ἡ ἐκφέρη κρίσεις περὶ τῶν γνώσεων, ὃς ἂλλοι ἔχουν, θά ἐγγνώριζεν, δτι πρῶτοι οἱ Bodiniiς καὶ Būkaw¹⁾ ἐπεχείρησαν νὰ ἀντιστρέψουν τὴν σειρὰν τῶν ἐποχῶν, ὡς παρεδόθη αὕτη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μύθων, δ Thomas Hobbes δὲ κυρίως ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ σημείου νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ καθεστώς τῶν πρωτογόνων καὶ κατὰ φύσιν ζώντων ἀνθρώπων ὡς τὸ καθεστώς τῆς ἀγριότητος καὶ τοῦ «πολέμου πάντων κατὰ πάντων»,²⁾ ἀντιπαρατάξας εἰς τὸ καθεστώς τοῦτο τὴν ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ προοδευτικῶς ἀναπτυχθεῖσαν ἴστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκεῖνοι τέλος, οἱ διαφούμενοι τοῦ IH' αἰῶνος (οἱ Adam Ferguson, Condorcet καὶ ἄλλοι). Οἱ λόγοι, δι' οὓς μόνον κατὰ τὸν IH' αἰῶνα ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκρυσταλλωθῇ ἡ ἰδέα τῆς προόδου ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ ἕμοις ἰδιαιτέρως εἰς τὴν μελέτην, καθ' ἡς ἐστράφη δ ἀνώνυμος κριτικός μου.³⁾ Ἐνταῦθα θεωρῶ ἀπλῶς ἀναγκαῖον νὰ ἐπιμείνω ἀκόμη εἰς τὸ ἔξης σημεῖον: δτι μόνον ἐκ τῆς Ιουδαϊκῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς σκέψεως, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς, ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ ἡ στάσις ἐκείνη τοῦ ἀνθρώπου ἀπεναντί τῆς ἴστορίας, ἡ δοπία χρακτηρίζει τὸν νεώτερον εὐρωπαϊκὸν ἀνθρωπὸν. Ἡ ἰδέα· τῆς ἐν τῇ ἴστορίᾳ σημειωμένης προόδου καὶ δὴ τῆς προόδου ὡς διαδικασίας τειγούσης εἰς τὴν πραγματοποίησιν παραδείσου τινὸς, καθεστῶτος ἐν τῷ πλαισίῳ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιγείου ζωῆς προϋπέθεσε τὸν Ιουδαϊκὸν μεσσιαγισμὸν⁴⁾ καὶ τὸν χριστιανικὸν χιλιασμόν,

¹⁾ Πρβλ. Ferdinand Tönnies, ἔνθ' ἀν., σ. 87.

²⁾ Πρβλ. Thomas Hobbes, Grundzüge der Philosophie, II. und III. Teil: Lehre vom Menschen und vom Bürger (deutsch herausgegeben von Max Frischhausen - Köhler), Leipzig 1918, σ. 79 κ. ἐ., ἰδίᾳ δὲ σ. 87 (III. Teil, I. Kapitel, ἰδίᾳ § 12).

³⁾ Πρβλ. Παν. Κανελλοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 7 κ. ἐ.

⁴⁾ Καὶ δὲ Ἱουδαϊσμὸς βεβαίως ωρμήθη κατ' ἀρχάς, ὡς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία, ἀπὸ τῆς παραδεισιακῆς ἰδέας τῆς πτώσεως καὶ τοῦ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς ἴστορικῆς ζωῆς σημειωθέντος χρυσοῦ αἰῶνος. Ἀντιθέτως δμως πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν σκέψιν, ἡ Ιουδαϊκὴ ἐμφανίζεται, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τοῦ Σ' ἥδη αἰῶνος π. Χ. ὑπερνικῶσα τὴν ἰδέαν ταύτην καὶ συμπληροῦσσα συγκεκριμένως αὐτὴν διὰ τῆς ἰδέας τῆς ἐπὶ γῆς ἀνακτήσεως τοῦ ἀπολεσμέντος Παραδείσου. Ὁ Ἱουδαῖος συγεδύασε τὴν ἴστορίαν, εἰς τὴν ὑπὸ αὐτοῦ πρώτου ἀνακαλυφθεῖσαν ἔννοιαν τῆς δοπίας ἔφερεν εἰς ἅμεσον τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ σχέσιν, πρὸς τὴν ἰδέαν ἐγκοσμίου τινὸς ἐσχατολογίας. Χαρακτηριστικώτατα ὡς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἀκριβῶς πρόβλημα εἶναι δοσα ἐπιτυχῶς ἀνέπτυξεν εἰς τὸν ἑναρκτίριον αὐτοῦ ὡς καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν Σχολῆς τῇ 18ῃ Νοεμβρίου 1938 δ. B. Βέλλας.

διό τοῦ ὄποίου γιλιαστίον ἀντεστράψῃ, καὶ ἐποκολλήσῃ, ἂπε τοῦ παρελθόντος εἰς τὸ μέλλον ἡ ὑπὸ τῆς ἔρεστητρονής Πρτσωτίχες καλλιεργηθεῖσα ἰδέα τοῦ γιλιετοῦς κράτους τῆς εὐδαιμονίας. Τὸν ἀνιπτέρω, συγκεκριμένως δὲ ἡ ἀναγνώγη τῆς περὶ προσδοῦ ιδέας εἰς τὸν Ιευθάτοιν καὶ τὸν χριστιανιστιν, δὲν ἀποτελοῦν παραδοξαλογίας συγγράφεις, ἀλλὰ οὐ ποστηρύζοσσαν ἥδη ὑπὲ τοῦ Ι. P. Friederer εἰς ἔργον, τὸ ὄποιον δὲ κριτικὸς ήσου οὐδὲ πρεπει νὰ γνωρίζῃ, καὶ τὸ ὄποιον, ἀξιητληγιένεσιν βεβαίως πρὸ πολλοῦ, ἀνεκάλυψε εὐτογῆς εἰς τὴν βιβλιοθήκην φλούτου.¹⁾ Αλλὰ καὶ πέραν τοῦ P. Friederer, ὁ ὄποιος ἀνήγαγε τὴν ιδέαν ἀπλῶς τῆς προσδοῦ εἰς τὸν γριτικισμὸν, ἀπρομηργεῖσας κατ' αὐτὸν τὸν παρελθόντα ἥδη αἴτινος εἰς τὸν μεγαλειστρον ἀνδρῶν, οἱ ὄποιοι γισχελήγησαν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἀκετνος, τὸν ὄποιον ἀπειώπητα μέχρι τοῦτο, καὶ δὲς δὲ περὶ ἀρχαιότητος ἔγραψεν ἵτο δύνατον νὰ χρησιμεύσουν πρὸς θεραπείαν τὸν ὑπὸ ἐρεύ αναπτυχθείσην ἀπόψεων. Πίννον τὸν P. Friederer Νιετζσεΐο, ὁ ὄποιος — (καὶ παραπέρτω εἰς ὅλους τὸν περὶ «γενίστης τῆς τραγῳδίας» κλασσικὸν καὶ μεγαλοφυέστερον οὐγλὶ ἀπλῶς τὴν ιδέαν τῆς προσδοῦ, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἀρχὴν τῆς Ιστορικῆς συνειδήσεως καὶ μεριμνεῶς ὡς προτὸν τὸν γριτικισμὸν καὶ τὸν μέσων αἰνίνιον,²⁾ θεωρήσας ὡς τὸ μέμνησον ἀκριβῶς προτὸν τὸν ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὡς τὸ προτὸν, τὸ ὄποιον συνιστᾷ τὸν πλούτον καὶ τὴν «ζωντανότητά» του, τὸ δὲ εἶχε θεραπεύσσει τοὺς πατέτας μὴ ιστορικής.³⁾

Ταῦτα είχον νὰ ἀντιτάξῃ ἐν γενικοτάταις δεῖχτος γραμμάτες εἰς τὰ ἐπιχειρήσατα, τὰ ὄπετα ἀστρεψεν δὲ κριτικὸς ήσου κατὰ τὴν ὑπὸ ἐρεύ οὐ ποστηρυχθείσης γνώμης, καὶ τὴν ἥδεα τῆς προσδοῦ ἵτο ἀγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαίους "Ἑλληνας". (Ι) κριτικὸς ήσου δημοσίην εἰς τὸ νὰ ἀντικρούσῃ τὴν γνώμην του ταύτην, ἀλλ' ἀγόρησε παρατέρω, "γητήσας νὰ μὲ ἐμφανίσῃ ὡς παρερμηνεύσαντα εἰς Ἀλληλού παράγραφον τῆς καυτηριασθείσης ὑπὸ αὐτοῦ μελέτης ήσου τὸν ΙΙ ε μ ε I. Καὶ γράψει δὲ κριτικὸς ήσου: «Ἔπρες τὴν τόσον παράλογον γνώμην περὶ τῆς προσδοῦ τῶν ἀρχαίων⁴⁾ τί νὰ ὑπολέσωμεν; "Ιστος δὲ δέ νέος καθηγητὴς είναι

¹⁾ Ηρβλ. E. Friederer, Die Idee eines goldenen Zeitalters (ein geschichtsphilosophischer Versuch), Berlin 1877, a. 30 κ. ἕ.

²⁾ Ηρβλ. εἰδικότερον: Friedrich Nietzsche, Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben (in: Nietzsche's Werke, Bd. II, Leipzig 1906), a. 171 κ. ἕ.

³⁾ Ηρβλ. Nietzsche, ῥηθ' ἀν., a. 176.

⁴⁾ Ημαχαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ μηδὲ βαττοφρητὸν για γεωμετρίαν τὴν φρίστην αὐτὴν αὐν τοὺς ἄλλους καὶ ὡς κακόβουλον. "Βγάλε δέν ὀμόλιμα περὶ τὴς προσδοῦ τὸν φράγματον, ἀλλὰ τερψί τῆς ιδέας εἴη παραπομπὴ οὐ σχέσει πρὸς τοὺς ἀρχαίους "Ἑλληνας. Οὐδέποτε διενοήθησεν ὑπῆρχηση τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀρχαίοι "Ἑλληνες ἐπηρεώσαντε μεγάλην εἰς τὴν

ξένος τῆς προόδου τῶν ἐνδόξων προγόνων του καὶ δτι προσέχει μόνον εἰς τὰ διδάγματα τῶν ξένων φιλολογιῶν. Φιδεύμεθα δμως μήπως καὶ τὰ ξένα πράγματα δὲν κατανοῇ καλύτερον τῶν ἑλληνικῶν διότι ἐν τῇ μηνημονεύειση πραγματείᾳ του λέγει δτι ἡ φράσις τοῦ Ἔγέλου, Ἡ γλαὺξ τῆς Ἀθηνᾶς ἀρχίζει τὴν πτῆσιν τῆς μόνον μὲ τὸ ἐπερχόμενον λυκόφως¹ σημαίνει δτι ἡ φιλοσοφία παρατηρεῖ καὶ δικαιώνει τὰ ἔργα τῆς ημέρας μόνον καὶ μόνον, ὅταν ἡ ημέρα ἔχει ἥδη πληρωθῆ². Ἀλλὰ τί σημαίνει πρὸς Θεοῦ ἡ φιλοσοφία δικαιώνει τὰ ἔργα τῆς ημέρας, ὅταν ἡ ημέρα ἔχει πληρωθῆ³? Καὶ εὐθὺς προσθέτει, Δὲν ἐπιχειρεῖ (ἡ φιλοσοφία) κατὰ τὸν Hegel γὰ διαλύσῃ τὸ σκότος⁴)... ἀλλὰ περιορίζεται νὰ βλέπῃ ἀναδρομικῶς τὴν ημέραν, ἡ ὁποία παρῆλθε, μένει προσκολλημένη εἰς τὴν διαρρέουσαν πραγματικότητα καὶ δὲν ἐπιτρέπει νὰ λαχύσῃ καὶ εἰς βάρος αὐτῆς δ νόμος τῆς ἐξελίξεως⁵. . . . Ἀλλὰ παρακαλεῖται δ ἀναγνώστης νὰ μὴ ἀδικήσῃ τὸν μέγαν φιλόσοφον ἀναφέρων εἰς αὐτὸν ξένας παραδοξολογίας. Ο Ἔγελος θέλει γὰ εἶπει διι, Ὅγα ἀναφανῇ πάρα τινι λαῷ ἡ φιλοσοφία, πρέπει γὰ συνυπάρχωσι πολλοὶ δροὶ ἀνάγκη γὰ εἶναι ἥδη συνειλεγμέναι πολλαὶ ἔννοιαι. . . . Ἐπάναγκες τέλος γὰ ἔχῃ συντελεσθῆ ἡ καθόλου πνευματική ζωὴ χρονικῆς τινος περιόδου, γὰ ἔχῃ παρέλθει ἡ ἀνθηρότης τοῦ δημοσίου βίου, ἐνὶ λόγῳ γὰ ἔχῃ κλίνει δ αἰών εἰς τὴν δύσιν του».

“Ηδη δμως ἐρωτῶ καὶ ἐγὼ τὸν ἀναγνώστην: Τὶ «πρὸς Θεοῦ» διά φορον τῆς ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ μου παρεχομένης ἐρμηνείας σημαίνουν αἱ φράσεις μου, ἐναντίον τῶν διποίων ἐπιτίθεται; Λέγω, δτι «ἡ φιλοσοφία δικαιώνει τὰ ἔργα τῆς ημέρας,⁶) δταν ἡ ημέρα ἔχει πληρωθῆ⁷», διατηρῶ ἀπλῶς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ Hegel καὶ δὲν λέγω τίποτε περισσότερον ἢ διλιγότερον ἔκεινου, τὸ διποῖον αὐτὸς οὗτος δ κριτικός μου ὑποστηρίζει εἰς τὰς ἀνωτέρω μηνημονευομένας φράσεις του. Ἡ μαλλον δχι! Λέγω βεβαίως κατὶ περισσότερον. Συγδυάζω τὴν φράσιν τοῦ Hegel πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ μου ἀγνοούμενην, ὡς φαίνεται, θεμελιώδη θεωρίαν τοῦ αὐτοῦ φιλόσοφου, καθ’ ἥν ἡ φιλοσοφία ζητεῖ γὰ νοήσῃ μόνον δτι ἀποτελεῖ πραγματικότητα (δηλαδὴ δτι συζητεῖ γὰ νοήσῃ μόνον δτι ἀποτελεῖ πραγματικότητα).

ἀνθρωπότητα πρόοδον. Ἐγὼ περιφρίσθην γὰ παρατηρήσω, δτι δὲν συνέλαβον τὴν πρόοδον ὡς ίδεαν, δὲν ἀνέπτυξαν δηλαδὴ θεωρίαν περὶ προόδου. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων πραγμάτων ὑπάρχει ἀπόστασις μεγίστη, ἥν ὕφειλε πᾶς σεβόμενος ἑαυτὸν κριτικός γὰ μὴ παρίδῃ.

¹) Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παραλείπεται δ «εὖσυνείδητος» κριτικός μου λέξεις τινάς, αἱ ὄποιαι ἔχουν μεγίστην σημασίαν. Ἐγὼ δὲν λέγω, δτι ἡ φιλοσοφία δὲν ἐπιχειρεῖ γὰ διαλύσῃ τὸ σκότος ἐν γένει, ἀλλὰ λέγω, δτι δὲν «ἐπιχειρεῖ, κατὰ τὸν Hegel, γὰ διαλύσῃ τὸ σκότος, τὸ διποῖον ἀρχίζει ἐπερχόμενον». Λέγω δηλαδὴ, δτι δὲν ζητεῖ γὰ διαλύσῃ τὸ σκότος, ὑπὸ τοῦ δημοσίου καλύπτεται τὸ μέλλον.

²) Τὰ ἔργα τῆς ημέρας εἶναι, κύριε ἀνωνυμογράφε, τὰ ἔργα ἀπλούστατα, τὰ ὄποια ἔξεταλέσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ημέρας.

νέβη κατά τὴν διαρρεύσσανταν ἡμέραν), Νεμίριαν, ἵν αὐτὸς οὗτος διεγέλ συνδυάζει πρὸς τὴν ὥραίν περὶ τὴν γλαυκὸς φράσιν του.¹⁾ Δι' αὐτὸς ἀκριβῶς προσθέτω, δτὶς ἡ φιλοσοφία «δὲν ἐπιχειρεῖ κατὰ τὸν Hegel νὰ διαλύσῃ τὸ σκότος, τὸ δόποιον ἄργος εἰς ἐπερχόμενον», (δηλαδὴ νὰ προῦδη—πρόκειται συγκεκριμένιος περὶ τὴν φιλοσοφίας τῆς ἴστορίας—τὸ ιέλλον, τὸ δόποιον, συμβούνιος πρὸς αὐτὸν τὴν εἰκόνα του Hegel, καλύπτεται υπὸ τοῦ σκότους τῆς νυκτός), «ἀλλὰ περιστρέφεται νὰ βλέπῃ ἀναδρομικῶς τὴν θηρέαν, ἢ ὅποια παρίληπτα, μένει προσκεκολλημένη εἰς τὴν διαρρέουσαν πραγματικότητα καὶ δὲν ἐπιτρέπει νὰ λαχύσῃ καὶ εἰς δάρος αὐτῇς ἢ νόητρας τῆς ἐξελίξεως». Μάλιστα, κύριε ἀνιωγυλιογράφε! Δὲν ἐπέτρεψεν διεγέλ νὰ λαχύσῃ καὶ εἰς δάρος τῆς ἴστορικής πραγματικότητας, ἐντὸς τῆς δόποις ἔνησεν, ὁ νόμος τῆς ἐξελίξεως. «Ἐνῷ τὸν ἐφήριον εἰς δάρος δὲν τῶν προηγουμένων ἐποχῶν, τὴν ἐποχήν του, ίδια δὲ τὸ πολιτικὸν τῆς μοναρχικής Πρωσσίας καθεστώς άθεωρησεν διεγέλ μέση τὸ τελείωταρον τῶν καθεστώτων, ὃς ἐκεῖνο, τὸ δόποιον δὲν πρόκειται πλέον νὰ μεταβληθῇ καὶ ὑπερνικήθῃ. Δι' αὐτὸς καὶ διεγέλ Friedrich Nietzsche, δόποιος ἀνόησεν διαδικτικός μου εἰς τὸν αἰώνα τῶν αἰώνων δὲν θὰ ἐννοήσῃ, εἶπεν, ἀσκῶν τὴν εἰριονίαν του εἰς δάρος αὐτῇς τῆς περὶ ἴστορικής ἐξελίξεως Νεμίριας του II αριθμ. τὸ ἔξις χαρακτηριστικόν: «Διὰ τὸν Hegel συνέπεσε τὸ ἀνώτατον καὶ τελικόν αγημάτον τῆς παγκοσμίου ἐξελίξεως πρὸς τὴν ίδιαν αὐτοῦ θερολίνειον ὑπόστασιν».²⁾ Διατὶ δημιός ἐξακολουθοῦ νὰ συζητῇ: «Ἄν εἴχεν ἀναγνώσει δικτικός μου τὸν Hegel, δὲν θὰ εἴγε τὴν τσλιμή νὰ γράψῃ, ζεις ἐγράψεν!

* * *

«Ἔνα βατερόγραφον ἀκόμη καὶ θὲτοπολλάξιο τὸν ἀναγνώστην τῆς ἀνάγκης γὰς ἀπασχολήται μὲτα ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν κακὸν τὸ θάρρος γὰς ἀναλαμβάνουν τὴν εὐθύνην τῶν δσῶν γράφουν. (ι) κριτικός μου παρεμβάλλει εἰς τὴν κατ' ἐμοῦ ἐπίθεσίν του καὶ τὴν ἐξῆς φράσιν:

«Εὐχαίριαν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς περιέργου Νεμίριας παρέσχε μελέτη τις χρησιμεύουσα ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὴν κοινωνιολογίαν τῆς ἴστορίας, ἐν ᾧ—καὶ τοθι εἶναι γνώρισμα χαρακτηριστικὸν τοῦ νέου καθηγητοῦ—ἀπαρνεῖται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν διλοτε δημιουργεύοντα πραγματείαν του περὶ τῆς κριτικῆς του ἴστορικοῦ ὑλισμοῦ, καὶ νῦν δικαιολογεῖ θεριώς τὰς ἀπόψεις τοῦ Μαρκ.

Δέχομαι εὐχαρίστως τὸ ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ μου λαγόμενον, δτὶς μεταξὺ τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων μου εἶναι τὸ νὰ διττογῷ δημοσίᾳ τὰς πλάνας, εἰς ᾧς εἴχον διλοτε περιπέπτει. Η στοιχειώδης αὐτὴ εἰλικρίνεια καὶ εὐσυγειδησία, ἡ δόποια ἔξι τούλαχιστον τῆς 'Ελ-

¹⁾ Πρβλ. G. W. Friedrich Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechts, Leipzig 1911, σ. 14 κ. ἕ.

²⁾ Πρβλ. Friedrich Nietzsche, Ενθ' ἦν. σ. 178.

λάδος εἶναι ἐξαιρέτως διαδεδομένη καὶ ἡ δποία ώθετ συφούς καὶ μεγάλους — καὶ οὐχὶ μικρούς, ὡς ἡμεῖς — γὰρ ἀπαρνῶνται δγκώδη συγγράμματα καὶ σύχι ὀλιγοσέλιδα καὶ νεανικὰ δοκίμια (ὁ Julius Caesar π. χ. ἀπηρνήθη τελευταίως καὶ δὴ ἐλάχιστα ἔτη μετὰ τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τούτου δλόκληρον τὸ θεμελιώδες περὶ φιλοσοφίας τοῦ δικαίου ἔργον του), ἀποτελεῖ ἐν τῷ γνωρισμάτων μου ἐκείνων, διὰ τὰ δποία δικαιούμεναι γὰρ εἴραι οπερήφανος. Βεβαίως εὔκαιριαι διὰ τοιούτου εἶδους εἰλικρινεῖς ὄριολογίας δὲν παρέχονται εἰ μὴ μόνον εἰς ἐκείνους, οὐδὲ δποίοι δὲν περιστέζονται εἰς τὸ γὰρ ἀναμασσοῦν σχολαστικῆς περικλακείμενα παλαιοτέρων συγγραφέων — δὲν ἀναμασσοῦν προστατεύεται ἐκ τῶν προτέρων ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῶν σφαλμάτων —, ἀλλ’ οἱ δποῖοι ἀκτιμετωπίζουν πνευματικῶς, πολλάκις μάλιστα μὲ δλόκληρον τὸν γῆθικὸν καὶ θεωρητικὸν ἔαυτόν των, μεγάλα καὶ ἀληθῆ προβλήματα. Αὐτοὶ μόνοι εἶναι δυνατὸν γὰρ περιπέσσουν εἰς σφάλματα.

Αὐτοὶ δικιαζούνται τὸ θάρρος γὰρ τὰ δρισλογοῦν.

"Οσον ἀφορᾷ τὸ ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ μου λεγόμενον, δτι δικαιολογοῦν θερμῆς τὰς ἀπόψεις τοῦ Μαρκ, εἰς τούτο ἔχω γὰρ ἀπαντήσω ἀπλῶς διὰ τῆς ὑπευθύνου δηλώσεως, δτι ὁ κριτικὸς μου δὲν ἔχει ἀναγνώσει οὔτε μίαν σελίδα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Μαρκ. 'Ἐὰν ἡμην Μαρξιστής, δὲν θὰ ἐδίσταζα γὰρ τὸ ὄμολογήσω. Δὲν εἶναι «ντροπή» γὰρ εἶναι κανεὶς Μαρξιστής.') Τὸ δτι δικιαζεῖται αὐτὴν ταύτην τὴν μελέτην μου, περὶ γῆς

1) 'Ο ἀκριτικὸς μου βεβαίως, θέλων νὰ μὲ παρουσιάσῃ δς Μαρξιστήν, νομίζει, δτι μὲ ἐκθέτει. Νομίζων λοιπόν, δτι μὲ ἐκθέτει, καὶ λαμβινομένον μπτ’ ἥπιν, δτι δὲν εἴμαι ἀπλούστατα Μαρξιστής, διαπράττει — ἐὰν ἀναλύσω μὲν τὴν διποκειμενικήν του πρόσθεσιν — συκοφαντίαν. 'Αλλὰ διατὶ γὰρ ἀπορήσω μὲν διὰ τὴν πρωτάκουστον αὐτὴν δι’ ἐπιστήμονα τακτικήν; Τὸ περιοδικόν, τὸ ὅποιον ἐφιλοξένησε τὴν κριτικήν — ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἵσως τοῦ γράψαντος ταύτην, ἐν πάσῃ δὲ περιπετώσει κατ’ ἐπιταγὴν ἄλλου συνεργάτου του, διορισθέντος ἐπὶ Ηγαγάλον τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ἐν τῷ πανεπιστημιῳ Θεσσαλίης, μὴ ἀναδιορισθέντος διμώς κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως Κονδύλη γενομένην ἀνασύστασιν τοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ηγαγάλον καταργηθέντος πανεπιστημίου — ἐδημοσίευσε πρὸ μηνῶν συκοφαντικὸν ἐναντίον μου σημείωμα (βλ. τεῦχος 'Ιανουαρίου 1933), τὸ δποῖον ήδύνατο καὶ ποινικάς γὰρ εἰς βάρος τῶν συντακτῶν του συνεπείας. Εἰς τὸ σημείωμα τοῦτο ἐλέγετο σὺν τοῖς ἀλλοῖς δτι, ὡς γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ 'Υπουργείου Παιδείας κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1932, ἐματαίωσα τὴν ἔκδοσιν τοῦ διατάγματος ἐπαναδιορισμοῦ τοῦ περὶ οὗ δὲ λόγος κυρίου, διατάγματος, τὸ δποῖον, κατὰ τὸν νόμον, ἀφειλα δημοσίευσε γὰρ ἀκδώσω, δτι δηλαδὴ παρενόμισα διὰ γὰρ εὐνοήσω τὰ ἀκαδημαϊκὰ συμφέροντα φίλου μου. 'Η συκοφαντία αὐτὴ ὑπῆρξε τούλαχιστον χυδαία. 'Ο. κ. Χατζῆς — (περὶ αὐτοῦ πρόκειται) — είχε πείσει τὸν ὑπουργὸν τῆς Παιδείας καὶ τὸν ἀρμόδιαν ὑπηρεσίαν γὰρ καταρτίση κατὰ Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1932 διάτογμα ἐπαναδιορισμοῦ του, ἐν φ δὲ νόμος, δστις ἐξουσιοδότει τὸν 'Υπουργὸν γὰρ πρόεδρον

διμιλετ δ κριτικός μου, διαστέλλω τὸν ἔσωτερον όπό τοῦ ἔσωτερον πολιτισμού, θεωρῶ δὲ μόνον τὸν πρώτον διεπίβλεψην ὑπὸ ἀναγκαῖας (καὶ δὴ σύχι καθ' δλα, ἀλλὰ κατὰ τὰς γενικὰς χώτης γραμμάς ἀναγκαῖας) ἐξελίξεως, τοῦτο οὐχ ἐπρεπε νὰ χρέσῃ εἰς τὸν κριτικός μου — καὶ θὰ ἥρκει, ἐὰν ἐγνώριζε καὶ μίαν ἀπλοῦσσαν τοῦ Μαρτίν ή Μαρξιστοῦ τινος — διὰ νὰ μήτε τοῦ γραφτηρίου ὡς δικαιολογούσσα θερινῆς τὰς ἀπόψεις τοῦ Μαρτίν. Τὸ περίεργον μάλιστα εἶναι, δὲ, ὅτι δικριτικός μου μὲ δυομάζει Μαρξιστήν ἐξ ἀφοριτῆς γνωμῶν μου, αἱ ἀποταμίες τοῦ ἀντιθέτως εἰς τὸν «Νέους πρωτοπόρους» (ὅλεπε τὸ τεύχος τοῦ '('). Χτωρίου 1933) ἀφοριτὴν εἰς τὸ νὰ μὲ δυομάζουν «γραμμήν»! Αὗται εἶναι εἰς τὴν Ἰλλάδα τὰ κωμικὰ καὶ τὰ παράδοτα. Αὗται εἶναι ἐκατόν, τὰ δποία τὰς ἀναγκάζουν νὰ τονίσω καὶ πάλιν, δὲ, ἔχομεν ἀνάγκην μαχρές ἀκότητη διαπαιδαγωγήσεως καὶ περιπτώσεως διὰ νὰ φιλόποιεν ἔχει, δπού ἐπρεπε ηδη — ἐὰν ἄλλους εἴγομεν διδασκαλίους καὶ ἄλλην παιδείαν — νὰ ἔχωμεν φύσει. Καλὸν εἶναι πάντως — μέχρις ὅτου φύσης καληρογνότηταν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Λέει φασιστής τῆς μενήμης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ θὲ μή τοὺς δυομάζουμεν προγόνους περὶ τὴ γέννησιν γίγεταις ἀληθεῖς ἀπόγονοι των, 'Απόγονος ἄλλου δὲν εἶναι τις ἀπλοῦς ἐκ φύσεως. 'Απόγονος γίνεται: ἐξ ἴδιας δυομάζουμεν!

τοῦτο, εἶχε παύσει νὰ ισχύῃ ἀπὸ τοῦ 'Ιορδίου (ἢ δὲν άπιεναι) ἢ Λύγιστου τοῦ ἔτους 1932. 'Αναλιθίων τὰ κατείκαντα τῷ Γενικῷ Γρυπακτέοντι. 'Υποιφργείου Παιδείας ἐπέστησε τὴν πρωτοχίην τοῦ 'Υποιφργοῦ εἰς τὴν παιδαγογίαν, ἢ ὅποια ἐπρόκειτο νὰ διαπραγματεύῃ καὶ εἰς τὴν ὕπαιθρον τοῦ ἀλιγθῆ, εἶχε παραπέμψει τὴν 'Υποιφργόν, παριστέοντας αἵτινα φρεδῇ πρόσγραμτα ἢ: ἀλιγθῆ, ἀνθρώπιος διερδικόν την ἀνοίτετον ἀκαδημαϊκήν τετάνε. Λιγὸν μὴ μᾶλιστα ἀφροφρούρην εἰς οἰκεύδηστε παρεχίγματα, εἰσαργήθηε εἰς τὸν 'Υποιφργόν (ἄν καὶ τὸ πρόγραμμα ἦτο ἀπλοῦ) νὰ παριστέμψῃ τὸ ζητήμα καὶ εἰς τὴν ὄλομέλειαν τοῦ Νομικοῦ Συμβούλου. Τὸ Νομικόν Συμβούλιον τοῦ αριστούς δι' ἀποιράσεως τοῦ ὄμοιφρόν τοῦ λαρρυθήσας ἐπεκάρπισε τὴν πάνηραν ματιατοθέντος τοῦ παρανόμου ἀπαγαδιωματοῦ τοῦ κ. Χατζῆ. Λιγὸν τούτην ταύτην ἐνέργειαν μοι μὲν καὶ τῆγόρημα λατάνη ἡ 'Επιστημονικούς ματαιώσεως τοῦ διορισμοῦ δύο νομίμως διορισθέντων καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης....! Καὶ θέλει περὶ σόλα ταῦτα νὰ ἐμφανιστεῖ τὸ περιοδικόν τοῦτο ὃς «έπιστημονικόν» περιοδικόν! Καὶ θέραπονθεῖσθε ἀκίρητη καθηγηταῖς τοῦ Πανεπιστημίου νὰ ἐμφανίσωμεις ὃς πανεργάτεις τοι! 'Ως συνεργάται περιοδικοῦ, τὸ ὄποιον ἀνήγαγε τὴν φρεδιλαγήν καὶ ποκαραντίνην εἰς κανόνι, πληρωμοφορήσαντας διὰ τοῦ αὔτοῦ αρμετόπατος τοῦς ἀναγνώστας τοι, διτὶ δι' 'Κανελλόπουλος-ερέχνη ἔλθει περὶ μηνὸν ἐπίκουρος εἰς τὸ παρεῖον τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος διὰ χειλίου δρυχιῶν, ἢ παρέδωπην εἰς τὴν Ηδανίδην ὑπὸ τύπου ἐράγου. Λέγει θρανταζόμην, διτὶ ἀνθρώποις κατέχουντες ἀνάπτατον ἀκαδημαϊκὸν τετέκον θάτι συνεργάτηντος εἰς περιοδικὴν τίτλων χρήσιμην!